

pelijke geleding niet de gelijkheid uit boeien bevrijdden, maar, omgekeerd, den zwakke in den ongelijken kamp alle bescherming roofden, en wel verre van de broederschap te zien voortkomen als den dageraad hun nationale kracht verteren, zoo in burgerkrijg als aan steeds hooger oorlogslast ¹⁾).

destijds (14 Januari 1880) de hoogleeraar Van der Vlugt den toestand, gelijk die onder heerschappij van het beginsel der volkssouvereiniteit geworden was, ten deele in deze woorden: „Het „recht” der vereenigingen schommelde tusschen onderdrukking van socialistische genootschappen en van geestelijke orden..... . De wetten, de kerk betreffende, waren slechts één van deze twee: hetzij werktuigen ten oorlog, hetzij voorwaarden van wapenstilstand. Het staatsrecht eindelijk, opgaande in kunstmiddelen tot het bevestigen der maatschappelijke machtsverhoudingen, in „autonomie” en in variatiën op de „trias politica” zich verliezend, verviel van regeeringloosheid tot Caesarisme en van Caesarisme tot regeeringloosheid.”

Treffend is ook de uitspraak van Edmond Scherer in de republikeinsche *Temps* van den aanvang des vorigen jaars. Ook volgens hem is de Fransche revolutie mislukt. Gansch ten onrechte wordt zij als de dageraad der vrijheid geroemd, tenzij men als vrijheid zou willen betitelen korte en onstuimige perioden van woeste losbandigheid, gevolgd door veel langere tijdvakken van willekeur.

Door Mr. van Bemmelen wordt in zijn ten vorigen jare verschenen geschrift: *Six thèses antirévolutionnaires et antirépublicaines*, bl. 73, de aandacht gevestigd op deze, eenigen tijd te voren door Renan gedane, uitspraak: „Nous ne pouvons encore dresser le bilan de cette grande révolution, mais dans dix ou vingt ans nous saurons si elle a, oui ou non, fondé quelque chose et préparé l'avenir. Oui, si alors la France est prospère, libre, fidèle à la légalité; non si alors elle est toujours à l'état de crise et le jouet des partis et des meneurs.”

Minder opgeschort is het oordeel van Mr. van Bemmelen zelf. Zoo schrijft hij, bl. 41: „Sans la révolution, c-à-d. sans le renversement orageux et violent de l'ancien régime, la France aurait recueilli — non moins que l'Angleterre et toute l'Europe — ce qu'on appelle les bienfaits de la révolution, c-à-d. l'abolition des privilèges, des abus, de l'arbitraire royal, la liberté religieuse et civile, l'égalité de droit, le droit commun privé et public, le gouvernement limité et contrôlé par un parlement, la réforme du droit pénal. Tous ces bienfaits lui seraient échus nécessairement par la transformation naturelle et pacifique de la société, par la continuation des procès destructif et novateur qui n'a cessé de marcher depuis le moyen âge.” En bl. 43: „N'oublions pas non plus qu'un mouvement réformiste important a commencé avant l'ouverture des états-généraux (5 Mai 1789)”. Op dit laatste wees ik insgelijks in mijne studie: *De Fransche Revolutie*, bl. 11 en volgg.

¹⁾ Het anti-militarisme heeft betrekkelijk recht. Toch bewijst het zijne oppervlakkigheid, voor zoover het alleen of goeddeels in het betwisten en beknibbelen van de voor militaire doeleinden gevraagde gelden bestaat. Groen van Prinsterer poogde niet het minst op het terrein des volkenrechts den invloed van de Revolutie aan te wijzen. Gelijk hij dan ook verklaarde, dat de „diplomatie, sedert 1852 en ook reeds vroeger bedacht (was), niet op *handhaving van het regt*, maar op